

Vier gezichten op de tuin van Martinus van Barnevelt

Anoniem.

Gorcums Museum
Gorinchem

Ca. 1760-1770. Aquarel op papier. Tuin in zuidwestelijk richting: 31,2 x 40,8 cm; tuin in noordoostelijke richting: 32,8 x 48,5 cm; tuin in noordelijke richting: 35,8 x 51 cm; tuin in oostelijke richting: 36,5 x 52,5 cm.
Herkomst: jhr H.C.H. van Lennep, Aerdenhout.

In 2006 verwierf het Gorcums Museum, met steun van de Vereniging Rembrandt en het Fonds A.H. Martens van Sevenhoven, een viertal aquarellen voorstellende de tuin van Martinus van Barnevelt (1691-1775). Ze vormen nu onderdeel van de vernieuwde historische presentatie in het museum.

PARADIJS OP AARDE

De aquarellen, waarvan de maker niet bekend is, geven een indruk van Van Barnevelts lushof vanuit vier

windrichtingen: vanuit zijn huis op de hoek van de Torenstraat/Nieuwstad in de richting van Bastion V, vanaf de andere kant met zicht op het monumentale huis, de tuin met vijver in noordelijke richting en het gedeelte in oostelijke richting genaamd 'het toneel' of 'de comédie'. Dankzij de bijzondere aanwinst is het museum nu in staat om te laten zien hoe de kunstzinnige aangelegde tuin er ooit heeft uitgezien. Want helaas, van alle kunsten is de tuinkunst de meest vergankelijke en van Van Barnevelts creatie is, behalve in het museum, geen spoor meer terug te vinden.

TUINKUNST

Tuinieren is in het afgelopen decennium tot een ware kunst verheven. Tijdens ‘verborgen tuinen dagen’ stellen trotse tuinbezitters hun aardse paradijs open voor nieuwsgierige bezoekers. De gemiddelde tuin is tegenwoordig meer dan een stukje groen, omringd door een heg. De tuin functioneert *als geheugen, als schatkamer van kleuren, beelden en gebeurtenissen, is een toneel van observatie en waarneming, plek van het verstrijken van de tijd.* Tuinkunst vormt het meest directe raakvlak tussen natuur en cultuur.

Eeuwen geleden konden alleen welgestelde burgers zich de bijzondere luxe van een aangelegde tuin veroorloven. Een van die Gorcumse burgers was Martinus van Barnevelt. Hij bezat een groot stuk grond, binnen de vestingwal, ter hoogte van het huidige Wilhelminaplein. De welgestelde Martinus deed op zijn buitenlandse reizen inspiratie op voor het ontwerp van een bijzondere, on-Hollandse tuin. Zijn Frans-classicistisch aangelegde lushof bezat lanen met hoge hagen, een kanaal, tuinbeelden, exotische planten, priëlen, een orangerie en een menagerie.

HORTUS CONCLUSUS

Sinds de vijftiende eeuw kreeg de tuin in de verbeelding van Nederlandse kunstenaars een vaste plaats. Ook hielden zij zich bezig met tuinontwerpen. ‘Tuinportretten’ werden ingezet als illustratie bij een tekst of als verbeelding van een abstract begrip zoals de Lente. Tot het einde van de achttiende eeuw werd de verbeelding van de tuin sterk bepaald door bijbelse en klassieke ideeën.

Strakke ordening en beheersing waren sleutelbegrippen. Rond 1770 veranderde het natuurbesef; de tuin werd niet langer geregeerd door wiskundige orde maar volgde de vrije natuur na.

In de middeleeuwse symboliek werd de tuin als ‘hortus conclusus’ een symbool voor Maria. Ten tijde van de Republiek Holland maakte men graag gebruik van de metafoor dat de zeven provinciën samen de ‘Hollandse Tuin’ vertegenwoordigden, om daarmee de saamhorigheid ten opzichte van de Spaanse overheersing uit te drukken.

Van alle omsloten tuinen sprak die van het bijbelse Paradijs het meest tot de verbeelding. Zozeer zelfs dat men tot in de zeventiende eeuw trachtte de oorspronkelijke ligging van het Paradijs te achterhalen. Het Paradijs heeft zich in de latere verbeelding vastgezet als een ideaal, een utopie, een plaats van eeuwige lente, waar dood en zonde niet bekend waren. Overigens was het woord ‘paradijs’ afgeleid van het Oudperzische ‘pairidaeza’, dat ‘ommuurde tuin’ betekent.

INSPIRATIE

Ter inspiratie keerden tuinontwerpers zich tot de beschrijvingen van landschappen en tuinen in de werken van schrijvers uit de klassieke Oudheid. Zij beschreven Arcadië, een ideaal land van herders en herderinnen, nimfen en saters, geregeerd door de bosgod Pan. In dit land heerste vrede en harmonie. In zijn *Aeneas* bezingt Vergilius het Elysium, de tuin waar gestorven helden na hun dood mogen leven. Het landschap is er een *locus*

amoenus, een lieflijk oord met water, bloemen en bomen. Ook het rijk van Venus wordt in de oudheid beschreven als zo'n heerlijke plek.

Over de geschiedenis van de tuinkunst werd al vroeg geschreven en gepubliceerd. Zo is onder meer bekend hoe een tuin in Moskou, naar ontwerp van Nicolaas Bidloo (1673/74-1735), lijfarts van Tsaar Peter de Grote, er in detail uit zag. Om zijn tuin in beeld te brengen tekende hij eerst een plattegrond, voorzien van nummers, die in een legende op hetzelfde blad werden verklaard. De nummers vinden we terug op een perspectivische afbeelding van zijn landgoed in vogelvlucht en op verschillende deeltekeningen. De beschouwer kon zich zo goed oriënteren op de plaats van details in het grote geheel. Bidloo kon deze ruimtelijke voorstelling maken door zijn beheersing van het perspectief. Geometrie, meetkunde en architectuur stonden hem ten dienste, zowel bij het bedenken van de aanleg van de tuin als bij de weergave daarvan op papier.

VEILING

De vier aquarellen van de tuin van Van Barnevelt bieden, doordat ze vanuit de vier windrichtingen zijn gemaakt, eveneens een goed zicht op het totaal. In 1757 werd Van Barnevelt, destijds heer van Krimpen aan de Lek, Noordeloos en Overslingeland, eigenaar van het complex waarop zijn privéparadijs verrees.

De tuin is aangelegd langs centrale zichtassen, de opbouw langs de assen is symmetrisch. De lanen worden geflankeerd door bomen of hagen, waarachter hakhout-

bossen lagen verscholen. De 'Comedie', gelegen tussen de Schuttersgracht en de Nieuwstad ontleende haar naam aan de coulissen-vorm en de tuinbeelden, geplaatst voor hoge hagen, hetgeen gelijkenis vertoonde met een toneel.

Na zijn overlijden in 1775 werd de tuin van Van Barnevelt ontmanteld en werden onderdelen op een veiling verkocht. Uit de *Catalogus van diverse capitale marmere en steene beelden, vazen, groepen ...* blijkt dat Martinus zijn lushof met vele tuinsieraden had verrijkt. De verkoopcatalogus bevat 65 grote en kleinere tuinbeelden, 18 vazen en bloempotten, een zonnewijzer en een aantal geschilderde stukken. Deze waren verspreid in de tuin geplaatst: langs de lanen, in het sterrebos met hakhout, in de parterre voor het huis, nabij de vijver en bij de menagerie. De verschillende tuinbeelden stelden onder meer Bacchus, Neptunus en Diana voor. Een groep verbeeldde de handel, de landbouw en de bouwkunst en een Triton bewoonde het bassin bij de menagerie. De geschilderde stukken verbeeldden de vijf zinnen. De inboedel van het tuinprieeel bestond uit een marmeren tafelblad op een stenen piedestal en twee houten geschilderde banken. De catalogus eindigt met de vermelding van talrijke oranjebomen, laurier, aloë's en granaatappels alsmede een biljart.

Het was goed toeven in de tuin van Martinus van Barnevelt ♦

Rob Kreszner
Conservator Gorcum's Museum

Bronnen:

Erik de Jong, *Aardse paradijzen, de tuin in de Nederlandse kunst I, 15e tot 18e eeuw*, Noordbrabants Museum (Den Bosch)/Frans Halsmuseum (Haarlem) 1996

A.J. Busch en Carla S. Oldenburger-Ebbers, *Lusthoven in Gorcum*, deel 3 in de historische reeks van de historische vereniging 'Oud-Gorcum' 1990